

Əhmədova Leyla Fəxrəddin qızı, doktorant,

Azərbaycan Kooperasiya Universiteti

Ünvan: N.Nərimanov küç. 93, Bakı, Azərbaycan, AZ 1124,

E-mail: leyla.ehmedova.aku@gmail.com

© Əhmədova L.F., 2019

UOT: 001.1:001.2:658.5

ELMI-TƏDQIQAT XİDMƏTLƏRİNİN DİVERSİFİKASIYALAŞDIRILMASINDA BİZNES-PROSESLƏRİNİN STRATEJİ ƏHƏMİYYƏTİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi – elmi-tədqiqat xidmətlərinin diversifikasiyalaşdırılmasında biznes proseslərinin strateji əhəmiyyətinin tədqiqindən ibarətdir. Bunun üçün elmi-tədqiqat xidmətlərinin müasir dövrdə strateji rolu və əhəmiyyəti, bunlarla bağlı problemlər açıqlanmışdır. Elmi-tədqiqat sahələrinin və müəssisələrinin fəaliyyətinin təşkilində biznes proseslərin səmərəliliyinin mühüm aspektləri araşdırılmışdır. Elmi proseslərin və tədqiqatların nəticələrinin kommersiyalaşdırılması məsələlərinə sistemli yanaşma diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Azərbaycanda elmi-tədqiqatlar istiqamətində aparılan dövlət siyasəti və bu sahələrə yönəldilən maliyyə resursları təhlil olunmuşdur. Ölkədə elmi-tədqiqatlarla məşğul olan təşkilatların və müəssisələrin fəaliyyətində biznes proseslərin intensiv tətbiqinə dair araşdırmalar aparılmışdır. Bazar iqtisadi şəraitində elmi-tədqiqat xidmətlərinin diversifikasiyalaşdırılmasında biznes proseslərin multiplikativ təsiri baxılmışdır.

Tədqiqatın metodologiyası – araşdırılması nəzərdə tutulan problemlərə sistemli və kompleks yanaşma, müasir dövrdə elmi-tədqiqat xidmətlərinin diversifikasiyalaşdırılmasında biznes proseslərinin strateji əhəmiyyətinin səmərəli təşkili ilə bağlı forma və metodlardan ibarətdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - alınmış nəticələrdən qlobal vəziyyətin dərinləşdiyi bir dövrdə elmi-tədqiqat xidmətlərinin əhatəsinin genişləndirilməsi, bu istiqamətdə biznes proseslərin təşkili ilə bağlı problemlərin həll olunmasında tədbirlər kompleksinin və fəaliyyət strategiyasının hazırlanmasında istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın nəticələri – yaxın və uzaq perspektivdə qlobal çağırışlar və elm texnologiyaların inkişaf kontekstində elmi-tədqiqat xidmətlərinin diversifikasiyalaşdırılması, bu proseslərdə daha təsirli fəaliyyət mexanizmlərinin tətbiqi üzrə tövsiyələrin və təkliflərin hazırlanmasından ibarətdir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – məqalədə baxılan mürəkkəb problemlər üzrə bazar iqtisadiyyatı və qlobal kontekstdən çıxış etməklə müasir yanaşmalar və baxışlar formalaşdırmışdır. Elmi-tədqiqat xidmətlərinin diversifikasiyalaşdırılmasında biznes proseslərinin təşkilinə strateji yanaşmaların təmin olunmasının vacibliyi əsaslandırılmışdır. Elm-tədqiqat xidmətlərinin strukturunun genişləndirilməsinin əhəmiyyəti və bununla bağlı olaraq biznes proseslərin işlək mexanizmlərin intensiv tətbiq olunmasının zəruriliyi bildirilmişdir. Elmi-tədqiqatlar nəticəsində əldə olunmuş əhəmiyyətli və perspektivli elmi-texniki və elmi-iqtisadi nəticələrin praktiki olaraq tətbiqinin səmərəli təşkili məsələlərinə strateji yanaşmaların göstərilməsi ön plana çəkilmişdir. Elmi-tədqiqat müəssisələrində biznes proseslərin səmərəliliyinin artırılması istiqamətləri üzrə əsaslandırılmış tövsiyələr hazırlanmış və təkliflər irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: elmi-tədqiqat xidmətləri, diversifikasiyalaşdırma, biznes prosesləri, biznes proseslərin səmərəliliyi, biznes-innovasiyalar, elmi-tədqiqat xidmətlərinin diversifikasiyalaşdırılması, tədqiqatın nəticələrinin biznesə tətbiqi.

GİRİŞ

Müasir dövrdə elm və texnologiyaların inkişafı yeni yanaşmaları tələb edir və bu baxımdan ənənəvi elmi-tədqiqat mexanizmlərinin əhəmiyyətli səviyyədə təkmilləşdirilməsini, yenilənməsini şərtləndirir. Dünyanın iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrinin əldə etdikləri yüksək nəticələrin əsasında, ilk növbədə, elm və texnologiyaların aparıcı rolu və məhsuldar təsiri dayanmışdır. Həmin ölkələrdə bu sahələrin inkişafına hər il 100 milyardlarla dollar həcmində vəsaitlər yönəldilir, elmi tədqiqatların səmərəli şəkildə aparılması üçün maliyyə resursları ayrılır və stimullaşdırıcı mexanizmlər işlənilərək tətbiq olunur.

Elmi tədqiqatların səmərəli təşkilinin digər mühüm bir amili bazar iqtisadiyyatı şəraitində bu sahənin xidmətlərinin strukturunun yenilənməsi və elmi-tədqiqat xidmətlərinin kommersiyalaşdırılması ilə bağlıdır. Belə ki, elmi-tədqiqat xidmətlərinin diversifikasiyalaşdırılmasında biznes proseslərinin strateji əhəmiyyəti ilbəl artmaqdadır. Ali təhsil müəssisələri, elmi-tədqiqat mərkəzləri, müxtəlif beyin mərkəzləri, bir sözlə, elmi-tədqiqatla məşğul olan müəssisələrin əldə etdikləri elmi nəticələr və müddəalar, kəşfləri və ixtiraları son nəticədə istehsal, xidmət və s. təyinatı üzrə tətbiq proseslərini keçməlidir ki, konkret səmərə verə bilsin, yəni, elmi-tədqiqat xidmətlərinin faydası praktikada özünü təsdiq etsin, gəlir gətirsin, kommersiya və biznes predmetinə çevrilsin, yalnız belə olduğu təqdirdə elmi-tədqiqat xidmətlərinin göstərilməsində biznes proseslərinin səmərəliliyini təmin etmək mümkün olar. Bu problemlər müasir dövrdə kifayət qədər aktuallığı ilə diqqət mərkəzindədir və təsadüfi deyildir ki, son onilliklərdə dünyada ortaya çıxan çoxlu sayda qlobal problemlərin həlli üçün daha dərin elmi axtarışlar və araşdırmalar, tədqiqatlar tələb olunur. Elmi əsaslar olmadan müasir qlobal təzyiqlərin artdığı bir dövrdə iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, onun dayanıqlılığının təmin edilməsi, əhalinin yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün tələb olunan ehtiyaclarla iqtisadi inkişaf proseslərinin potensialının tarazlaşdırılması, uzlaşdırılması, obyektiv demografik inkişaf səmtlərindən yanaşmaqla, uzunmüddətli dövr üçün iqtisadi artım və iqtisadi tərəqqi proqnozlarının, məqsədli proqramlarının, konsepsiyaların və strategiyalarının hazırlanması kifayət qədər çətin görünür. Bu qeyd olunanlar baxımından elmi-tədqiqat müəssisələrinin üzərinə xeyli məsul vəzifələr düşür və elmi-tədqiqat xidmətlərinin məzmunca, həm də proqnozlaşdırılan hədəflər səviyyəsində təşkilinə yanaşmalar yenilənməklə bərabər, onların praktiki səmərəsinin təmin edilməsi tələb olunur. Başqa sözlə, hər bir əldə edilən elmi nəticənin, ixtira və ya kəşfin praktiki faydası, fəaliyyət proseslərində səmərəlilik səviyyəsi, biznes və kommersiya baxımından maraqlılıq dairəsi ön plana çıxmışdır. Elmi-tədqiqatın təşkili və nəticələrin əldə edilməsi prosesləri nə qədər mürəkkəb və spesifik xarakter daşıyarsa, bu nəticələrin istehsal və xidmət sahələrinə tətbiq edilməsi, biznes proseslərində istifadəsinin təşkili və son nəticədə səmərəliliyinin əldə edilməsi bir o qədər mürəkkəb məsələlərdir. Təsədüfi deyildir ki, elmi-tədqiqatların son nəticələrinin tətbiqi prosesləri dünya təcrübəsində ən mürəkkəb problemlərdən hesab olunur və bu istiqamətdə dünyanın elm-texnoloji cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrində axtarışlar müasir dövrdə də intensiv şəkildə davam etməkdədir. Dünya təcrübəsindən yanaşdıqda, görmək mümkündür ki, təsərrüfat və xidmət müəssisələrində biznes proseslərinin modelləşdirilməsinə böyük üstünlük verilir [12]. Buna görə də, hesab edirik ki, analoji yanaşmalar elm və təhsildə də olmalıdır, bu sahələrin kommersiyalaşdırılması, biznes strukturlarının təşkil olunması, ölkə iqtisadiyyatının, elminin və təhsilinin inkişaf xüsusiyyətlərinə adaptivliyi ilə diqqət çəkən biznes proseslərinin tətbiqi istiqamətində fəallıq təmin olunmalıdır. Düzdür, artıq ölkəmizdə çoxfunksiyalı iqtisadi mexanizmlərin

yaradılması, o cümlədən, texnoparkların və sənaye parklarının təşkili elmi-tədqiqat xidmətlərinin geniş spektrinin formalaşdırılması və biznes proseslərinə çevrilməsi üçün əlverişli zəmin yaratmışdır və bunlardan yaxın perspektivdə səmərəli istifadə edilməsi proseslərinin sürətlənməsi gözlənilir. Digər tərəfdən, elmi-texniki yeniliklərin əldə edilməsi üçün elmi-tədqiqat işlərinin daha sistemli şəkildə aparılması təmin olunmalıdır. Məsələn, ölkəmizdə uzun illərdir milli innovasiya sisteminin yaradılmasından söhbət gedir. Amma, hələ bunlara nail olunmamışdır, yaxud innovasiyaların işlənməsi, hazırlanması və tətbiqi çoxsaylı mərhələləri özündə birləşdirir. İstənilən innovasiya məhsulu və ya xidməti üzrə layihə hazırlayarkən və ya investisiyalar cəlb edərkən, ilk öncə layihənin predmeti və problemləri üzrə fundamental araşdırmalar aparılmalı, tədqiqat nəticəsində ortaya çıxan problemlərin həlli yolları müəyyənləşdirilməlidir. Innovasiya-investisiya layihələrində əsas tələblər sırasında layihə üzrə nəzərdə tutulan fəaliyyət istiqamətlərinin optimal olaraq əsaslandırılması, texniki məsələlərin həll olunması, innovasiya məhsulunun alınması və sabit istehsalı üçün xammal resurslarının balansının edilməsi, istehsal, material və maliyyə resurslarının mənbəyinin müəyyənləşdirilməsi, marketing-bazar araşdırmalarının aparılması və gözlənilən nəticələrinin proqnozlaşdırılması daha çox yer almalıdır [15]. Müəssisələr səviyyəsində bu problemlər kifayət qədər aktuallığı ilə fərqlənir. Ümumiyyətlə, elmi-tədqiqat xidmətlərinin və bunlarla bağlı fəaliyyət proseslərinin elmi-tədqiqat müəssisələrindən istehsal sahələrində gətirilməsi və tətbiqi problemləri bütün dövrlərdə aktual olmuşdur və hazırda da belədir. Elm-tədqiqat xidmətlərinin müəssisələr üçün nə dərəcədə səmərəli olub-olmaması nəzəri-praktiki baxımdan ciddi arqumentlərlə yanaşı, müvafiq hesabatlar əsasında və qiymətləndirmələr üzrə baxılmalı, uzunmüddətli dövr üçün proqnozlaşdırılmalıdır. Müəssisələrdə elmi-tədqiqatlara, innovasiyaların işlənməsinə marağın artırılması üçün elmi-tədqiqat nəticələrinin kommersiyalaşdırılması və müəssisələr tərəfindən maraqla qarşılanması tədbirləri görülməli, bu sahədəki biznes proseslərinin tərəflər üçün qarşılıqlı səmərəliliyi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır [17]. İnnovativ mexanizmlərinin və yeni innovasiyaların işlənərək, elmi-tədqiqat laboratoriyasında və ya digər məkanında istehsal qurğusuna gətirilməsi və tətbiq edilməsi üçün ardıcıl yanaşmalar təmin olunmalıdır. Birincisi, ölkə səviyyəsində innovasiya sisteminin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi konsepsiyası olmalı, onun inkişaf strategiyaları müəyyənləşdirilməlidir. İkincisi, elmi-tədqiqatın nəticələrinin fəal şəkildə tətbiq olunması və reallaşdırılması tədbirləri görülməlidir. Daha sonra elmi-tədqiqat xidmətlərinin formalaşdığı biznes proseslər üzrə zəruri təhlillər, araşdırmalar aparılmalı, göstəricilər sistemi müəyyənləşdirilməli və onların qiymətləndirilməsi metodikası hazırlanmalıdır [13].

Azərbaycanda elmin inkişafı, texnologiyalar və innovasiyalar bazarlarının inkişaf etdirilməsi istiqamətində son illərdə bir sıra tədbirlərin görülməsi ilə yadda qalmışdır. Ölkədə aparılan iqtisadi islahatlar, xüsusilə, struktur islahatları çərçivəsində elmi-tədqiqat müəssisələrinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və bunun üçün daha təsirli, eyni zamanda, bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə cavab verən mexanizmlərinin müəyyənləşdirilməsi tədbirləri həyata keçirilməkdədir. Bu sahədə hüquqi, iqtisad və təşkilati mexanizmlərin formalaşdırılması, qanunvericilik bazasının gücləndirilməsi tədbirləri də həyata keçirilməkdədir. 14 iyun 2016-cı ildə qəbul olunmuş “Elm haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda elmi fəaliyyətin təşkili, idarə edilməsi və inkişafı sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsiplərini, elmin və elmi-innovasiya fəaliyyətinin məqsədlərini, elmi fəaliyyət subyektlərinin, hüquq və vəzifələrinin, elmin maliyyələşdirilməsi mexanizmləri, elmi nailiyyətlərin stimullaşdırılması və onlardan istifadənin təşkilati-hüquqi əsasları müəyyənləşdirilmişdir [3]. Ölkədə elmin inkişafı, mövcud

aktual problemlər üzrə zəruri tədqiqatların aparılması, elmin müxtəlif fəaliyyət istiqamətlərində, o cümlədən, fundamental, tətbiqi və eksperimental tədqiqatların təşkili, elmi-tədqiqatların nəticələrinin ekspertizası, tətbiqi, aprobasiyası və yüksək ixtisaslı elmi kadrların hazırlanması tədbirləri nəzərdə tutulmuşdur.

Tədqiqatın əsas məzmunu

Elmi-tədqiqat xidmətləri real və obyektiv iqtisadi-sosial proseslərin sürətləndirilməsi ilə bərabər, həmin proseslərin intensivliyinə və səmərəliliyinə problemlər yaradan halların aradan qaldırılmasında, məhsuldarlığın artırılmasında, optimal həlli yollarının tapılmasında həlledici rol oynamalıdırlar və cəmiyyət, həm də iqtisadiyyat tərəfindən birmənalı olaraq yüksək səviyyədə qiymətləndirilməlidirlər, yəni bazara çıxarılan, təqdim olunan elmi-tədqiqat xidməti iqtisadiyyatın bazis prinsiplərindən olan səmərəlilik prinsipi ilə uzlaşmalı, fayda verməli, həmin xidmətin istehlakçıları ilə yanaşı, bu xidməti yaradanların, ərsəyə gətirənlərin iqtisadi maraqlarına cavab verməlidir. Bu halda elmi-tədqiqat xidmətlərinin biznes proseslərinin səmərəliliyindən söhbət gedə bilər və belə olduğu təqdirdə həmin xidmətlərin strukturunun genişləndirilməsi və həcmnin artırılması üçün əlavə potensial, o cümlədən, maliyyə resursları, yeni sifarişlər təmin edilmiş olur. Elmi-tədqiqat xidmətlərinin səmərəli və məhsuldar olması, biznes proseslərində bu proseslərin iştirakçıları üçün rentabellik, yəni mənfəətin əldə edilməsi olduqca vacib məsələlərdəndir. Bunun üçün ölkədə aparılan elmi-tədqiqat işlərinin əlaqələndirilməsi, bu istiqamətdə fəaliyyət göstərən müəssisələrin və təşkilatların biznes proseslərdə fəal iştirakının təmin olunması, fundamental və tətbiqi tədqiqatların ardıcıl şəkildə aparılması, sahələrarası elmi-texniki proqramların reallaşdırılmasına ciddi nəzarət mexanizmlərin yaradılması və bütün hallarda elmi-tədqiqatların nəticələrinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi prioritet vəzifələr kimi baxılmalıdır [5]. Müxtəlif elmi istiqamətlər üzrə yüksək biznes və istehsal predmeti olan elmi nəticələrin çevik və planlı şəkildə istehsal və təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb edilməsi, istehsal sahələrinin yaradılması, istehsal və innovasiya infrastrukturunun gücləndirilməsi tədbirləri görülməlidir. Elmi tədqiqatların aparılması, hazırkı qlobal tendensiyalara cavab verən elm-tədqiqat xidmətlərinin formalaşdırılması və tətbiq üçün intensiv olaraq biznes subyektlərinə ötürülməsi prosesləri sürətləndirilməlidir. Bu məqsədlə, elmi-tədqiqat işlərinin və xidmətlərinin əhatəsi, təxmini çeşidi müəyyənləşdirilməli, planlaşdırılmalı, əlaqələndirilməli və dünya təcrübəsinə istinadən fundamental olaraq araşdırılmalı, öyrənilməli, sintez edilməli, nəhayət, tətbiq tədbirləri həyata keçirilməlidir. Eyni zamanda, elmi tədqiqatların maliyyə və maddi-texniki təminatının mənbələrinin və vəzifələrinin optimal olaraq müəyyənləşdirilməsi, ayrı-ayrı elmi problemlər və xidmətlər üzrə zəruri tədbirlərin, o cümlədən, elmi konfransların və seminarların keçirilməsi məqsədəuyğun hesab olunur [4]. Hər bir mühüm elmi istiqamət və geniş spektrli elmi problem istiqamətində müvafiq elmi-tədqiqat laboratoriyasının və ya konkret elmi-tədqiqat heyətinin, qrupunun, kollektivinin yaradılması praktikasını müsbət nəticələr verə bilər. Elmi istiqamətlərin, elmi tədqiqatın nəticələrinin kommersiyalaşdırılması və biznes mühitinin formalaşdırılması məqsədilə ölkəmizdə silsilə və ardıcıl tədbirlərin görülməsi dövlət tərəfindən diqqət mərkəzində saxlanılır, bunlarla bağlı maliyyə resursları ayrılır, digər dəstəkləyici mexanizmlər tətbiq olunur. Məsələn, ölkəmizdə Biznes mühiti və beynəlxalq reytinglər üzrə Komissiyanın İnsan kapitalı İşçi qrupunun 2019-cu il üçün Fəaliyyət Planında bir sıra tədbirlər, o cümlədən, elmi məqalələrin dərc edilməsi, yüksək nüfuzlu, o cümlədən, Web of science platformasında xülasələşən elmi jurnallarda azərbaycanlı alimlərin elmi-tədqiqatlarının və əldə etdikləri nəticələrin, elmi-tədqiqat xidmət-

lərinin mahiyyəti, əhəmiyyəti, spesifik cəhətləri, səmərəliliyi barədə məqalələrinin dərc olunması vacib hesab edilmişdir [2]. Bu tədbirlərin kommersionlaşdırılması üçün maliyyə təminatı mexanizmləri də nəzərdə tutulmuşdur. Bundan əlavə, dövlət büdcəsində elmi araşdırmalara ayrılan vəsaitlərin artırılması, qrant formasında maliyyə mexanizmlərinin formalaşdırılması və s. tədbirlər də diqqət çəkir. Xüsusilə, yeni texnologiyalar və innovasiyalarla bağlı araşdırmaların genişləndirilməsi, bu sahədə ixtisaslı kadrların dövlət sifarişləri ilə hazırlanması yerlərinin sayının artırılması tədbirləri də təqdirəlayiq hal kimi baxılmalıdır.

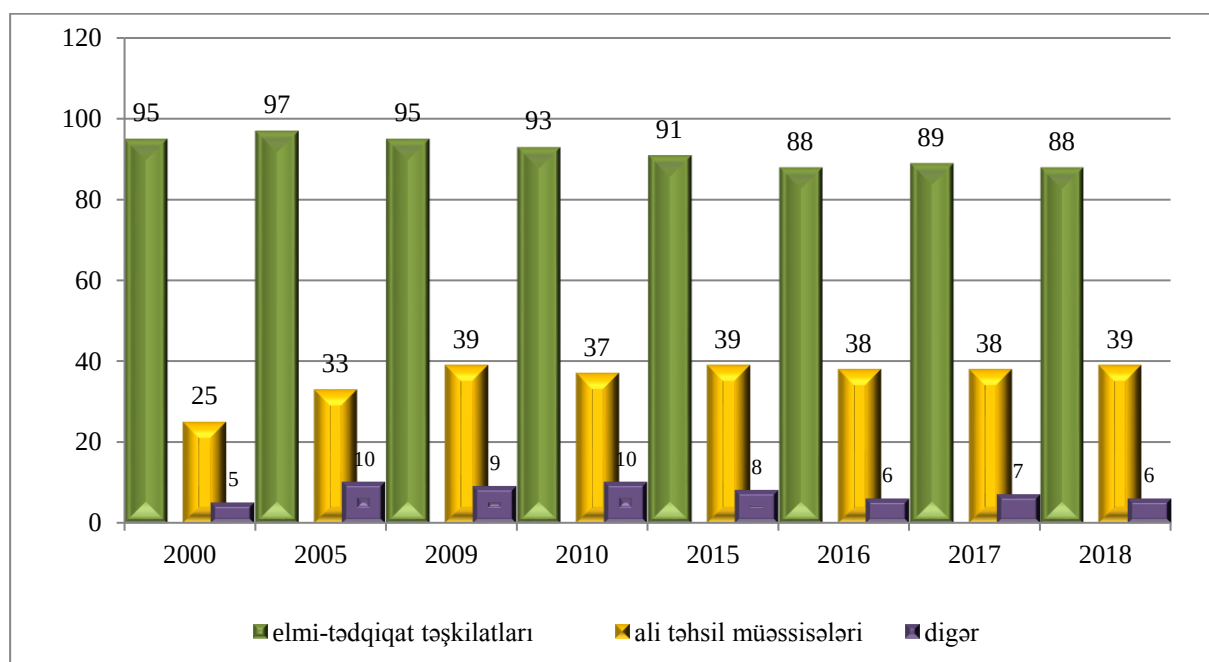
Bunlarla belə, qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizdə elmin müxtəlif istiqamətləri üzrə öyrənilməmiş və ya dərindən öyrənilməmiş səviyyədə çoxlu sayda problemlər qalmaqdadır. Bundan əlavə, elmi-tədqiqatların nəticələrinin elmi-tədqiqat xidmətləri formasında elmi-praktiki məhsula, yaxud xidmətə, yəni konkret biznes fəaliyyəti prosesinə çevirməkdə işlək və səmərəli mexanizmlər olduqca azdır. Elmi-tədqiqat fəaliyyətinin və bununla bağlı proseslərin lazımi səviyyədə maliyyələşdirilməsi mexanizmləri həll edilməmişdir və elmə ayrılan vəsaitlər aşağı səviyyədədir, bunların təhlili irəlidə veriləcəkdir. Digər tərəfdən, elmi-tədqiqat və biznes subyektləri arasında, müxtəlif elmi-tədqiqat müəssisələri, təşkilatları, həmçinin universitetlərlə biznes-subyektləri arasında sıx əməkdaşlığın formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi məsələləri ölkəmizdə hələ başlanğıc mərhələsindədir, bu istiqamətlərdə dünya təcrübəsindən daha çox bəhrənlənməli və geniş miqyaslı layihələr həyata keçirilməlidir. Ölkədə fəaliyyət göstərən və elmi-tədqiqat xidmətlərini formalaşdıran elmi-tədqiqat müəssisələrində və universitetlərdə bunlarla bağlı məsələlər fundamental xarakter daşımır və bu səbəbdən sahibkarlıq və biznes subyektləri ilə intensiv əlaqələrin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi mexanizmləri müasir dövrün tələbləri ilə müqayisədə əksər parametrlərə görə geri qalır. Haqlı olaraq, professor Ə.C.Muradov bildirir ki, bazar iqtisadiyyatına keçid digər ictimai elmlərdə olduğu kimi, iqtisad elmində də köklü dəyişikliklər tələb edir və bu dəyişikliklər həm aparılan tədqiqatlara, həm də iqtisadçı kadr hazırlığı prosesinə yanaşmada özünü göstərir... Ölkədə həyata keçirilən iqtisadi islahatların, onların nəticələrinin elmi təhlillərin aparılması, ilk növbədə, iqtisadçıların işidir [9]. Elmi tədqiqatların səmərəliliyinin təmin edilməsi üçün global çağırışlara cavab verən yeni metodlar və maksimum məhsuldar mexanizmlərin işlənilməsi, bu müəssisələrin maddi-texniki bazasının yenilənməsi və tədqiqat proseslərinin maliyyə təminatı problemlərinin uzunmüddətli dövr üçün etibarlı şəkildə həll edilməsi tədbirləri vacib hesab olunur. Biznes proseslərin cəlbəciliyinin artırılması və elmi nəticələrin ardıcıl şəkildə biznes subyektləri tərəfindən praktiki fəaliyyət proseslərinə transfer edilməsi mexanizmləri və fəaliyyət strategiyası formalaşdırılmalı, “dövlət-elmi-tədqiqat müəssisələri və biznes subyektləri” sxemi üzrə sıx əməkdaşlıq təmin olunmalıdır [11]. Bunlarla bərabər, bazar iqtisadiyyatı prosesləri dərinləşdikcə, həmçinin iqtisadi proseslərin dinamikliyi artdıqca, elmi-tədqiqat xidmətlərinin biznes proseslərinə daha geniş şəkildə tətbiqi vacib şərtlərdən biri kimi ortaya çıxır və onların reallaşdırılması məsələlərinə strateji yanaşmalar təmin edilməlidir [s.144, 16]. Bunun üçün daha səmərəli və gəlirlilik baxımından cəlbədicilərin elmi-tədqiqat xidmətlərinin formalaşdırılması təmin olunmalı, elmi tədqiqatların nəticələrinin əsaslandırılmış şəkildə istehsal proseslərinə, biznes sahələrinə çevik tətbiqi mexanizmlərinin yaradılması və onlardan səmərəli istifadə edilməsi tədbirləri həyata keçirilməlidir. Elmi-tədqiqat xidmətlərinin hazırlanması, onların sahibkarlıq və biznes subyektlərinə ötürülməsi proseslərinin əsaslandırılmış idarəetmə mexanizmlərinin yaradılması və onun işləkliyində nail olunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir [14]. Bu amillər baxımından elmi-texniki aspektlər, təşkilati-iqtisadi amillər və hüquqi əsaslar nəzərə alınmaqla, biznes proseslərinin maksimum səmərəli təşkil edilməsi istiqamətində məqsədli tədbirlər həyata keçirilməlidir. Belə ki, müasir biznes sahə-

sində elmi və texniki nailiyyətlərin düzgün tətbiqini nəzərdə tutan innovasiya sistemi sürətlə inkişaf edir [s.4, 6]. Analoji proseslərin ölkəmizdə də sürətləndirilməsi vacibdir. Elmi tədqiqatların nəticələrinin rəqabətqabiliyyətli xidmətlərə çevrilərək, müxtəlif istiqamətlərdə sahibkarlıq fəaliyyətində səmərəli istifadə olunması mexanizmləri və müvafiq biznes mühiti yaradılmalıdır. Ümumilikdə baxdıqda, elmin və elmi tədqiqatların əsas vəzifələrindən biri – ölkədəki inkişaf problemlərinin və inkişaf modelinin sistemli şəkildə tədqiqindən ibarətdir. Elmi-tədqiqat xidmətlərinin biznes proseslərə daha geniş yol açması üçün, ilk növbədə, bu proseslərin kommersiyalaşmasının inkişafının infrastrukturunu formalaşdırılmalıdır. Bunun üçün kommersiyalaşmaya təkan verən ixtisaslaşmış dövlət təşkilatları, yaxud agentlikləri yaradılmalı, inkişaf etdirilməli, müxtəlif istiqamətlər üzrə kommersiyalaşma mərkəzləri formalaşdırılmalı və onların fəaliyyəti stimullaşdırılmalı, texnologiyaların transferi mexanizmləri hazırlanmalı, elmi-tədqiqat müəssisələrinin sənaye sahələri və istehsal müəssisələri ilə əlaqələri sahəsində dayanıqlı mexanizmlər tətbiq edilməli, əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, büdcə, həmçinin özəl sektor subyektləri tərəfindən elmi tədqiqatların nəticələrinin kommersiyalaşmasına vəsaitlərin yönəldilməsi təmin olunmalı, onlardan istifadə və nəzarət qaydaları hazırlanmalı, kadr hazırlığı problemləri həll edilməlidir [7]. Məlumdur ki, dünya təcrübəsində elmi-tədqiqat xidmətlərinin intensiv şəkildə biznes proseslərə tətbiq olunmasının əsasında kommersiyalaşmanın yüksək olması, bilik və texnologiyaların iqtisadiyyatın və cəmiyyətin xeyri naminə tətbiq edilməsinin, elmi fəaliyyətin uğurluğunun qiymətlənməsi kəmiyyət yox, keyfiyyət nöqteyi-nəzərindən baxılması prinsipləri daha çox yayılmışdır. Texnologiyaların kommersiyalaşmasında məqsəd isə bu texnologiyalara əlçatanlığının yaxşılaşdırılması və nəhayət, elmi ixtiraların, kəşflərin, patentlərin müdafiəsi, əqli mülkiyyət hüququnun güclü şəkildə qorunması təmin olunur [8]. Hesab edirik ki, ölkəmizdə də bu prinsiplər və meyarlar, yanaşmalar ciddi şəkildə baxılmalı, xüsusilə, elmi-tədqiqat xidmətlərinin intensiv olaraq tətbiq edilməsi üçün biznes subyektlərinin maraqları təmin olunmalı, bu istiqamətdə fəaliyyətə onların maraqları daha yüksək səviyyədə stimullaşdırılmalı və motivasiyaşdırılmalıdır. Təsədüfi deyildir ki, 2016-cı il 14-15 noyabr tarixlərində Bakıda “Universitetlərdə, elmi-tədqiqat və təcrübi-konstruktor müəssisələrində əqli mülkiyyət siyasəti və elmi-tədqiqat fəaliyyəti” mövzusunda keçirilən beynəlxalq seminarla qeyd olunmuşdur ki, elmi-texniki tərəqqinin əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunmasına yeni yanaşmalar tələb olunur və təkcə Təhsil Nazirliyinə tabe olan ali təhsil müəssisələrində çalışan alimlər tərəfindən hər il 150-200 monoqrafiya, 600-dən çox dərslilər və dərslər vəsaitləri, 10 mindən çox elmi məqalə və məruzələr nəşr olunur [1]. Amma, bizə görə, əvvəldə baxdığımız kimi, dünya təcrübəsində bu halda kəmiyyət yox, keyfiyyət əsas meyar kimi götürülməlidir. Təhsil Nazirliyinə tabe olan ali təhsil müəssisələrində elmi tədqiqatlar nəticəsində ortaya çıxan elmi müddəaların və nəticələrin ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlılığına, yeni texnologiyaların yaradılmasına nə dərəcədə müsbət təsirini təhlil etmək o qədər də asan görünmür, çünki ciddi elmi-praktiki əhəmiyyət kəsb edən tədqiqatlar azdır, digər tərəfdən, bu Nazirliyin tabeliyində olan müəssisələrdə elmi-tədqiqat xidmətlərinin kommersiyalaşdırılması prosesləri başlanğıc mərhələsindədir, eyni zamanda, sistemləşdirilmiş statistika bazası yoxdur.

Bütün bunlar nəzərə alınmaqla, Azərbaycanda elmi-tədqiqat xidmətlərinin yüksək səviyyədə təşkili və səmərəliliyinin artırılması tədbirlərinin görülməsi vacibdir. Bu istiqamətlərdə son illərdə yaradılmış və yaradılmaqda olan texnoparklar, sənaye parkları, sənaye məhəllələri, xüsusilə, yüksək texnologiyalar parkları önəmli rol oynaya bilərlər. Ölkə Prezidentinin 16 sentyabr 2013-cü il Fərmanı ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının tabeliyində Pirallahıda Yüksək Texnologiyalar Parkının yaradılması nəticəsində bu sahədə fəaliy-

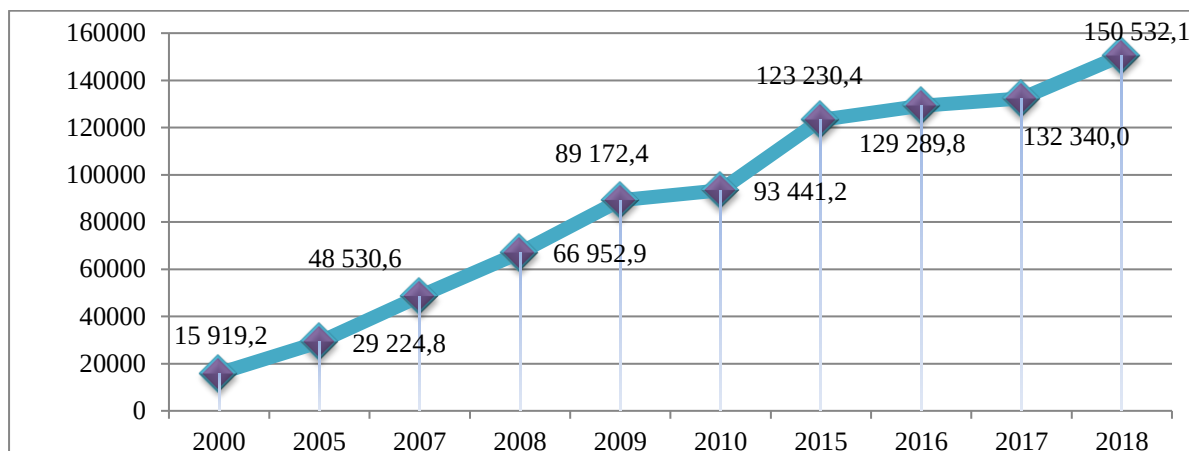
yətin ilkin mərhələsinə daxil olmasını söyləmək mümkündür [10]. Bu texnoparkın bir neçə müəssisəsinin tikintisi sürətlə davam etməkdədir, həmin texnopark dərman məhsulları və preparatlarının istehsalı üzrə ixtisaslaşmaqdadır. Strateji yol xəritələrinin icra proseslərinin daha intensiv mərhələyə keçməsi ilə əlaqədar olaraq, texnoparklardan istifadənin səmərəliliyinin artırılması üçün yeni imkanlar və potensial formalaşmışdır. Bu məsələlərin kompleks və sistemli şəkildə həll olunması vacib xarakter daşıyır. Texnoparklar şəbəkəsinin inkişaf etdirilməsi hesabına milli iqtisadiyyatın yeni məhsuldar artım mənbələrinin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi potensialını gücləndirmək mümkündür. Hesab edirik ki, ölkəmizdə texnoparklardan istifadənin səmərəliliyinin təmin edilməsi ilə milli iqtisadiyyatın strukturunun yenilənməsinə və onun innovasiyalaşdırılmasına nail olmaq üçün əlverişli şərait yaradılmışdır və bu istiqamətdə başlanılan tədbirlərin daha da intensivləşdirilməsi vacibdir.

Azərbaycanda elmi-tədqiqat xidmətlərinin hazırkı səviyyəsini daha dolğun təhlil etmək və bu sahədə potensialın qiymətləndirilməsi üçün bir sıra göstəricilərin təhlilinə yer ayırmışıq. Belə ki, tədqiqat və işləmələri yerinə yetirən təşkilatların sayı 2000-ci illə nisbətə 95-dən 88-ə qədər azalmışdır və bunların dinamikası Şəkil 1-də verilmişdir.

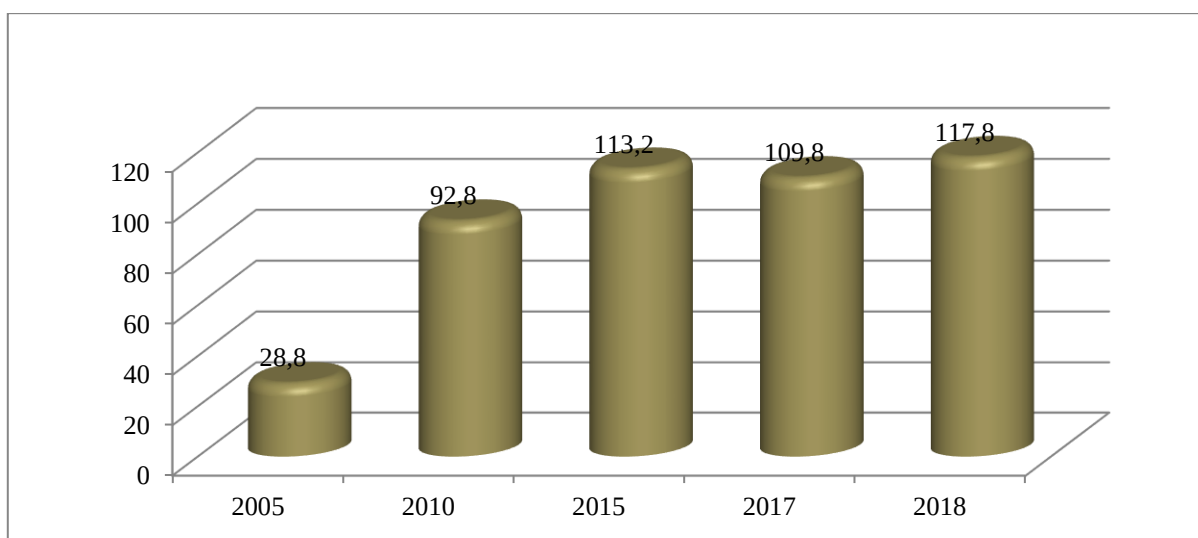
Şəkil 1. Azərbaycanda tədqiqat və işləmələri yerinə yetirən təşkilatların sayı, 2000-2018-ci illər, ilin sonuna (ARDSK-nın statistik nəşrləri üzrə müəllif tərəfindən hazırlanmışdır - <https://www.stat.gov.az/>).

Şəkil 2-də Azərbaycanda elmi-tədqiqatlara çəkilən ümumi xərclərin dinamikası əks olunmuşdur və bu göstərici üzrə 2000-ci illə nisbətə xeyli artım müşahidə olunsada, obyektiv reallıqlar baxımından bu rəqəmlər olduqca aşağıdır.

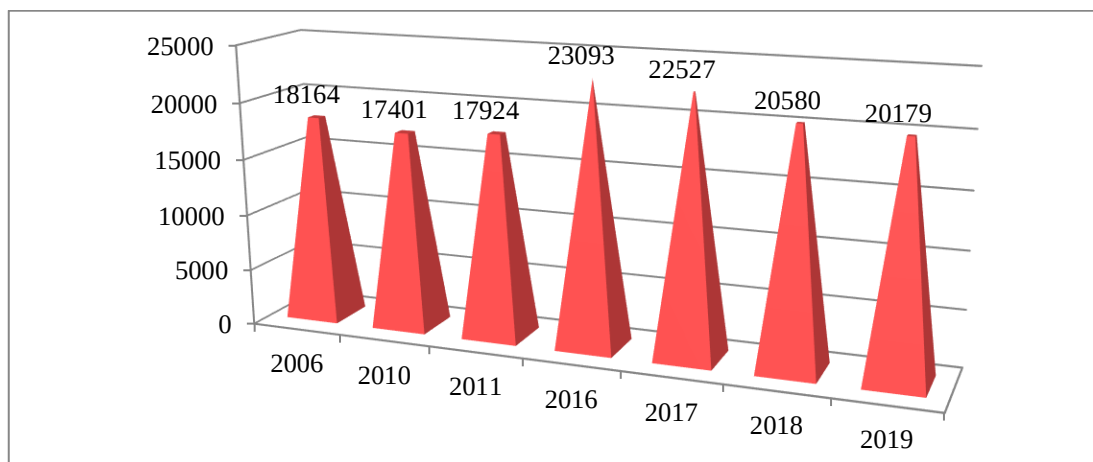
Şəkil 2. Azərbaycanada 2000-2018-ci illərdə elmi-tədqiqatlara çəkilən ümumi xərclərin dinamikası, mln manat (ARDSK-nın statistik nəşrləri üzrə müəllif tərəfindən hazırlanmışdır - <https://www.stat.gov.az/>).

Şəkil 3-də ümumilikdə Azərbaycanada dövlət büdcəsindən elmə çəkilən xərclərin dinamikası verilmişdir və buradan göründüyü kimi, ayrılan vəsait çox azdır və son 3 ildə isə əhəmiyyətli dəyişiklik baş verməmişdir.

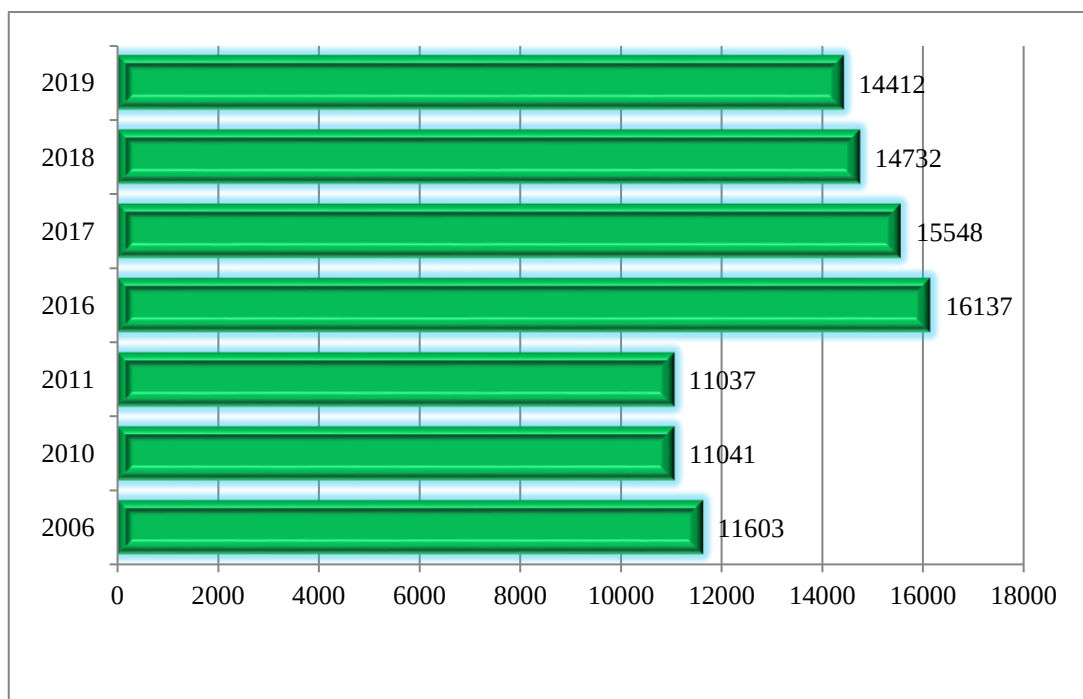
Şəkil 3. Azərbaycanada 2005-2018-ci illərdə dövlət büdcəsindən elmə çəkilən xərclərin dinamikası, mln manat (ARDSK-nın statistik nəşrləri üzrə müəllif tərəfindən hazırlanmışdır - <https://www.stat.gov.az/>).

Şəkil 4-də Azərbaycanada elmi-tədqiqat və işləmələri yerinə yetirən işçilərin sayı verilmişdir və göründüyü kimi, 2016-cı ildə başlayaraq, elmi işçilərin sayı azalma tendensiyasına keçmişdir, belə ki, əgər 2016-cı ildə 23,1 minə yaxın işləyirdisə, 2019-cu ilin əvvəlinə bu göstərici 20,2 minə yaxın olmuşdur.

Şəkil 4. Azərbaycanca 2006-2018-ci illərdə elmi-tədqiqat və işləmələri yerinə yetirən işçilərin sayı, ilin əvvəlinə, nəfər (ARDSK-nın statistik nəşrləri üzrə müəllif tərəfindən hazırlanmışdır - <https://www.stat.gov.az/>).

Şəkil 5-də Azərbaycanca 2006-2019-cu illərdə elmi-tədqiqat və işləmələri yerinə yetirən tədqiqatçıların sayı verilmişdir və buradan göründüyü kimi, 2016-cı ildən başlayaraq, birbaşa elmi tədqiqatlarla məşğul olanların sayı azalma tendensiyasına keçmişdir və 2016-cı ildə 16137 nəfərdən 2019-cu ilin əvvəlinə 14 412 nəfərədək azalmışdır.

Şəkil 5. Azərbaycanca 2006-2019-cu illərdə elmi-tədqiqat və işləmələri yerinə yetirən tədqiqatçıların sayı, ilin əvvəlinə, nəfər, (ARDSK-nın statistik nəşrləri üzrə müəllif tərəfindən hazırlanmışdır - <https://www.stat.gov.az/>).

Beləliklə, yaxın illərdə ölkədə elmi-tədqiqat xidmətlərinin diversifikasiyalaşdırılması və biznes proseslərinin səmərəli təşkili üçün dövlətin elmi-tədqiqat sahəsindəki siyasətinin təkmilləşdirilməsi, əlavə maliyyə mexanizmlərinin işlənilib hazırlanması, elm və texnologiyalar əsaslı sifarişlərin formalaşdırılması, elmi-tədqiqat xidmətlərinə marağın artırılması tədbirləri görülməlidir.

Y E K U N

Qlobal şəraitdə elmi-tədqiqat xidmətlərinin diversifikasiyalaşdırılmasında biznes proseslərinin rolunun artırılması və bu sahəyə strateji səviyyədə baxılması dövrün tələb olunan vacib məsələlərindən biri kimi xarakterizə edilir. Bunlarla bağlı olaraq, Azərbaycanda növbəti onilliklərdə elm və texnologiyalar bazarlarının inkişaf etdirilməsi, elmi-tədqiqat fəaliyyətinin kommersiyalaşdırılması üçün bir sıra tədbirlərə daha ciddi önəmin verilməsi vacibdir:

- ölkədə milli innovasiya sisteminin formalaşdırılması və təşkili prosesləri başa çatdırılmalı, bu sahənin qanunvericilik bazası yaradılmalıdır;
- elmi-tədqiqat xidmətlərinin diversifikasiyalaşdırılması məqsədilə ölkədə fəaliyyət göstərən elmi-tədqiqat müəssisələrinin və təşkilatlarının fəaliyyətinin beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması tədbirləri həyata keçirilməlidir;
- elmi-tədqiqat müəssisələri ilə sahibkarlıq və biznes subyektləri arasında əlaqələrin şaxələndirilməsi və elm-texnologiyalar tutumlu elmi-tədqiqat xidmətlərinin strukturunun genişləndirilməsi təmin olunmalıdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. 14-15 noyabr tarixlərində Bakıda “Universitetlərdə, elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor müəssisələrində əqli mülkiyyət siyasəti və elmi-tədqiqat fəaliyyəti” mövzusunda beynəlxalq seminar keçirilmişdir. 2016. <http://copag.copat.gov.az/copag/az/content/news/588>.
2. Biznes mühiti və beynəlxalq reytinglər üzrə Komissiyanın İnsan kapitalı İşçi qrupunun 2019-cu il üçün Fəaliyyət Planı. Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin birinci müavini tərəfindən təsdiq edilmişdir. 18.03.2019-cu il.
3. Elm haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 14 iyun 2016-cı il.
4. Elmi istiqamətlər üzrə elmi şuralar haqqında Əsasnamə. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Rəyasət Heyətinin 25 sentyabr 2019-cu il tarixli 13/4 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir.
5. Elmi Tədqiqatların Əlaqələndirilməsi Şurası haqqında Əsasnamə. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2017-ci il 4 dekabr tarixli 527 nömrəli qərarı ilə təsdiq edil-

mişdir.

6. Hacıyeva T.X. Azərbaycanca biznes inkubatorların formalaşması və inkişafı problemləri. İ.ü.f.d. dis-nın Avt-tı. Bakı, 2013, 23 s.

7. Kamran İmanov. Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyinin sədri Biliklər və Texnologiyalar + İnvestisiyalar və Əqli mülkiyyət = Universitetlərin və Sənayenin İnsan Kapitalının Ekosistemi (ÜƏMT-nin Universitet və elmi tədqiqat institutları üçün ƏM siyasəti modelinin uyğunlaşdırılması təcrübəsindən). Bakı, 2017, 48 s.

8. Kamran İmanov. Universitetlərdə və elmi-tədqiqat müəssisələrində əqli mülkiyyət siyasəti formalaşdırılmalıdır. <http://www.respublica-news.az/index.php/dig-r-x-b-rl-r/dig-r-x-b-rl-r/item/13644-kamran-imanov-universitetlaerdae-vae-elmi-taedgigat-muaessisaelaerinda-aegli-mulkiyyaet-siyasaeti-formalashd-r-lmal-d-r>.

9. Muradov Ə.C. Heydər Əliyev və müasir universitet modeli. - <http://www.azerbaijan-news.az>.

10. Pirallahı Yüksək Texnologiyalar Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Fərmanı. Bakı şəhəri, 16 sentyabr 2013-cü il, №984.

11. Баканова М.В. Анализ бизнес-процессов кафедры вуза как основы разработки стратегии автоматизированного управления кафедрой // Известия ПГУ им. В.Г. Белинского. 2010. №22. С. 104-109.

12. Грищенко Н.В. Бизнес-модель образовательной организации: постановка задачи - <http://journal.ru/article/lj-30-06-2017-20.pdf>.

13. Ермакова Е.А. Механизмы формирования и функционирования корпоративной инновационной системы. Авт-т дисс.канд.экон.наук. Нижний Новгород, 2012, 28 с.

14. Замаледдинов Р., Асадуллин И., Самигуллина Н. Оптимизация управления высшим учебным заведением на основе процессного подхода https://www.businessstudio.ru/articles/article/optimizatsiya_upravleniya_vysshim_uchebnym_zaveden.

15. НИР как начальный этап инновационного процесса. <http://projectimo.ru/innovatika/nauchno-issledovatel'skaya-rabota.html>.

16. Паничкина М. В. Совершенствование бизнес-процессов вуза в системе взаимодействия с региональным бизнес-сообществом // Известия ЮФУ. Технические науки. 2006. №17. С. 142-147.

17. Радченко А.В. Особенности бизнес-процессов на предприятии // Проблемы экономики и юридической практики. 2009, №3. С. 199-201.

*Ахмедова Лейла Фахраддин кызы, докторант,
Азербайджанский Университет Кооперации,
Адрес: ул. Н.Нариманова, 93, Баку, Азербайджан, AZ1124,
E-mail: leyla.ehmedova.aku@gmail.com
© Ахмедова Л.Ф., 2019*

СТРАТЕГИЧЕСКАЯ ВАЖНОСТЬ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ В ДИВЕРСИФИКАЦИИ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УСЛУГ

Р Е З Ю М Е

Цель исследования – состоит из стратегической важности бизнес-процессов в диверсификации научно-исследовательских услуг. Для этого раскрыта стратегическая роль и важность, а так же проблемы обеспечения научно-исследовательских услуг в нынешнем периоде. Исследованы важные аспекты эффективности бизнес-процессов в организации деятельности научно-исследовательской сферы. Особое внимание уделено обеспечению системного подхода к вопросам коммерциализации итогов научных процессов и исследований. Анализирована сущность государственной политики и состояние финансовой обеспеченности сферы научно-исследовательской деятельности в Азербайджане. Исследована деятельность бизнес-процессов в организациях и на предприятиях, занимающихся научно-исследовательской работой в стране. Рассмотрено мультипликативное влияние бизнес-процессов на диверсификацию научно-исследовательских услуг в условиях рыночной экономики.

Методология исследования – состоит из системного и комплексного подходов, актуальных методологических аспектов по стратегической важности бизнес-процессов в диверсификации научно-исследовательских услуг.

Практическая значимость исследования – результаты и материал исследования могут использоваться в разработке действенных мер и требуемых механизмов по повышению эффективности и продуктивности бизнес-процессов в диверсификации научно-исследовательских услуг в стране.

Результаты исследования – полученные результаты и основные выводы могут использоваться в подготовке целевых государственных программ, стратегий по обеспечению эффективности бизнес-процессов в диверсификации научно-исследовательских услуг в современных условиях.

Оригинальность и научная новизна исследования - состоит из современного и креативного подхода к обеспечению продуктивности деятельности научно-исследовательских организаций по оказанию соответствующих услуг за счет активизации бизнес-процессов. Обоснована необходимость разработки и реализации более эффективных механизмов и инструментария реализации результатов научно-исследовательских работ. Оценен уровень организации научно-исследовательских услуг в стране, их финансовая обеспеченность и обоснована важность совершенствования действующих механизмов исходя из международного опыта. Указана необходимость увеличения ассигнований в развитие науки и расширения научно-исследовательской деятельности, диверсификации их услуг и применения более действенных механизмов государственной поддержки. Даны аргументированные предложения и подготовлен ряд рекомендаций с определением более эффективных путей диверсификации научно-исследовательских услуг за счет повышения продуктивности бизнес-процессов.

Ключевые слова: научно-исследовательские услуги, диверсификация, бизнес-процессы, эффективность бизнес-процессов, бизнес-инновации, диверсификация научно-исследовательских услуг, применение результатов исследований в бизнесе.

Leyla Fakhraddin Ahmedova, Ph.D. student
Azerbaijan University of Cooperation,
Address: 93 N.Narimanov str., Baku, Azerbaijan, AZ 1124,
E-mail: leyla.ahmedova.aku@gmail.com
© L.F. Ahmedova, 2019

STRATEGIC IMPORTANCE OF BUSINESS PROCESSES IN THE DIVERSIFICATION OF RESEARCH SERVICES

A B S T R A C T

The purpose of the research consists of the strategic importance of business processes in the diversification of research services. The strategic role and the problems of providing research services in the current period are analyzed for this purpose. Important aspects of the efficiency of business processes in the organization of research activities are studied. Special attention to ensuring a systematic approach to commercialization of the results of scientific processes and research is paid. The essence of state policy and financial security of research activity in Azerbaijan are analyzed. The activity of business processes in organizations and enterprises engaged in scientific and research work in the country is studied too. The multiplier influence of business processes on diversification of research services in the market economy is considered.

The methodology of the research consists of systematic and integrated approaches, relevant methodological aspects on strategic importance of business processes in diversification of research services.

The practical importance of the research: the results and material of the study can be used in the development of effective measures and required mechanisms to increase the efficiency and productivity of business processes in the diversification of research services in the country.

The results of the research: the results and the main conclusions can be used in the preparation of targeted government programs, strategies to ensure the effectiveness of business processes in diversifying research services in modern conditions.

The originality and scientific novelty of the research consists of a modern and creative approach to ensuring the productivity of research organizations in providing appropriate services through the activation of business processes. The need to develop and implement more effective mechanisms and tools for implementing the results of research works is justified. The level of organization of scientific services in the country, their financial security and the importance of improving the existing mechanisms based on international experience is analyzed. The need to increase allocations to the development of science and to expand research activities, diversify their services and apply more effective mechanisms of state support is studied. Reasoned proposals and a number of recommendations to identify more effective ways to diversify research services by increasing the productivity of business processes are given in the end of the article.

Keywords: research services, diversification, business processes, efficiency of business processes, business innovation, diversification of research services, application of research results in business.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:

04.09.2019

Təkrar işləməyə göndərilmişdir:

10.09.2019

Çapa qəbul olunmuşdur: 20.09.2019

Дата поступления статьи в

редакцию: 04.09.2019

Отправлено на повторную

обработку: 10.09.2019

Принято к печати: 20.09.2019

The date of the admission of the

article to the editorial office:

04.09.2019

Send for reprocessing:

10.09.2019

Accepted for publication:

20.09.2019